

1. Referentie

Referentie	Bokhorst, J., Goossens, F.A., Bokhorst, C.L., Dekker, P.A. & de Ruyter, P.A. (2002). Sociaal teruggetrokken gedrag in de onderbouw: het longitudinale verband met sociometrische status en betrokkenheid bij pesten in de middenbouw. <i>Pedagogiek</i> , 22, (1), 25-40.
Taal	Nederlands
ISBN	1567-7109
Publicatievorm	Tijdschriftartikel

2. Abstract

In deze longitudinale studie werd het longitudinale verband onderzocht tussen het gedrag van 171 kinderen en hun sociometrische status en betrokkenheid bij pesten. O.b.v. systematische observatie en leerkrachtbeoordelingsschalen werden 6 gedragsclusters ontwikkeld: 'active-isolate', 'passive-anxious', 'unsociable', 'average', 'socially-active/timid' en 'socially-active/aggressive'. Na een tijdspanne van 6 en 18 maand werd van de kinderen een interview afgenomen over hun ervaringen met pesten en hun mening m.b.t. leeftijdsgenoten die betrokken zijn bij pestgedrag. Voor het vaststellen van de sociometrische status werden zowel een rating- als een nominatieprocedure gebruikt.

3. Trefwoorden

Thema('s)	Onderwijs, welzijn
Trefwoord(en)	Gedrag, longitudinaal onderzoek, pesten, schoolkinderen.

4. Onderzoeker

Opdrachtgever	/
Onderzoeker(s)	Bokhorst Koos, Goossens Frits, Bokhorst Caroline, Dekker Peter & de Ruyter Piet. Hogeschool IPABO Jan Tooropstraat 136 1016 AD Amsterdam Nederland Tel: +3120/ 613 70 79 Fax: +3120/ 613 46 45 amsterdam@hs-ipabo.edu http://www.hs-ipabo.edu

5. Onderzoeksvraag

Onderzoeksvragen	Is een replicatie van het onderscheid in 3 subgroepen van teruggetrokken gedrag (te weten: 'active-isolates', 'passive-anxious' en 'unsociable') mogelijk in een representatieve Nederlandse steekproef van leerlingen uit het basisonderwijs? Wat is de validiteit van deze typologie m.b.t. sociaal teruggetrokken gedrag en – voornamelijk – wat zijn de longitudinale verbanden van de subgroepen met de sociometrische status en betrokkenheid bij pesten. Zijn er binnen de groep van sociaal betrokken kinderen subgroepen te onderscheiden en wat is ook hier het longitudinale verband met de sociometrische status en de betrokkenheid bij pesten?
Hypothesen	M.b.t. <i>sociometrische status</i> : Kinderen die in de subgroep 'unsociable' horen zullen eerder geëngeerd dan verworpen worden (geëngende sociometrische status). Kinderen uit de subgroep 'active-isolates' zullen eerder verworpen worden.

	Wat betreft sociaal angstige kinderen (<i>'passive-anxious'</i>) is het vermoeden dat de risicostatus zal meevallen. De sociometrische status zal dus gemiddeld zijn. M.b.t. <i>pestgedrag</i>: Kinderen uit de subgroep <i>'active-isolates'</i> lopen het risico om slachtoffer te worden. Ze zijn immers sociaal teruggetrokken én agressief. Kinderen uit de 2 andere categorieën lopen minder risico om slachtoffer te worden. - o Sociaal angstige kinderen (<i>'passive-anxious'</i>) vertonen immers geen reactief agressief gedrag - o <i>'Unsociable'</i> kinderen zullen a.g.v. de zelf gekozen isolatie tot weinig aantrekkelijke slachtoffers (ze bevinden zich buiten het gezichtsveld van de pesters, ze zullen zelf ook weinig reactief agressief gedrag aan de dag leggen en het vermijdende gedrag zal leiden tot het eveneens vermijden van risicovolle situaties) M.b.t. het mogelijke daderschap van de <i>'active-isolates'</i> wordt – bij gebrek aan empirische aanknopingspunten – geen hypothese geformuleerd.
--	--

6. Methode

Onderzoeks-methode	<i>'Multi-informant'</i> benadering Eenmalige directe systematische observatie (sociale- en pestgedrag) Vragenlijsten voor de leerkrachten (Peer-) Rating- en nominatieprocedure (sociometrische status) Zelfrapportagemaat en nominatieprocedure (pesten: dader- en slachtoffermeting) Het onderzoek vond plaats over een periode van 3 jaar en op 7 tijdstippen werd er informatie verzameld.
Onderzochte groep	n op tijdstip 1 = 171, n op tijdstip 2 en 3 = 173, n op tijdstip 4 en 5 = 166 en n op tijdstip 6 en 7 = 147. De gemiddelde leeftijd op tijdstip 1 was 5 en een half jaar en op tijdstip 7 gemiddeld 8 jaar en 3 maanden (de kinderen zaten dan hoofdzakelijk in de groepen 4 en 5). De steekproef omvat de kinderen van de groepen 1 en 2 van 2 Nederlandse basisscholen.
Bereik	/

7. Resultaten

<i>Subgroepen</i>	Er werden 6 clusters gevonden <i>'active-isolate'</i> (kinderen die agressief dominant gedrag stellen en weinig met anderen speelden), <i>'passive-anxious'</i> (sociaal angstige kinderen die zich terugtrekken uit contacten), <i>'unsociable'</i> (kinderen die het prettig vinden om alleen te spelen), <i>'average'</i> (kinderen die een normaal contact met anderen leggen), <i>'socially-active/timid'</i> (verlegen, maar toch sociaal betrokken kinderen) en <i>'socially-active/aggressive'</i> (agressieve en sociaal betrokken kinderen).
<i>Sociometrische status</i>	Kinderen van de cluster <i>'active-isolate'</i> en kinderen uit de cluster <i>'socially-active/aggressive'</i> ontvingen minder vaak de (sociometrische) status <i>'gemiddeld'</i>. Zij werden ook vaker verworpen. Wat betreft de geslachtsverschillen werd gemerkt dat jongens iets vaker <i>'controversieel'</i> scoorden en meisjes vaker <i>'populair'</i>.
<i>Pesten</i>	<i>'active-isolate'</i> en <i>'socially-active/aggressive'</i> kinderen zijn het vaakst dader van pesterijen. Kinderen uit de cluster <i>'socially-active/timid'</i> zijn op het ene tijdstip wel dader en op het andere niet. De cluster <i>'socially-active/aggressive'</i> wordt vaker genoemd als slachtoffer. Jongens pesten vaker dan meisjes.

8. Publicaties op basis van hetzelfde onderzoek

/

9. Beleidsaanbevelingen

Ja

10. Samenvatting

Vele vragen bestaan m.b.t. sociaal teruggetrokken gedrag van kinderen en de risicostatus die hiermee gepaard gaat. Definitieve of vaststaande gegevens m.b.t. dit onderwerp zijn momenteel onbestaande. Sommige onderzoekers onderscheiden binnen 3 clusters binnen teruggetrokken gedrag:

- *'active-isolates'*
Deze kinderen gedragen zich op zulk een wijze dat ze sociaal niet aantrekkelijk zijn voor leeftijdsgenoten om bijv. met te spelen (bijv. agressief gedrag).
- *'passive-anxious'*
Deze kinderen zijn sociaal angstig, hebben een verlegen karakter en hebben schrik voor contact met andere kinderen.
- *'unsociable'*
Deze kinderen lijken minder behoefte te hebben aan sociaal contact en spelen graag alleen.

Het is m.b.t. deze 3 subgroepen van teruggetrokken gedrag dat de eerste onderzoeksvraag geformuleerd wordt: nl. is – in een representatieve Nederlandse steekproef van leerlingen uit het basisonderwijs – een replicatie mogelijk van deze 3 subgroepen? Hierbij wordt gebruik gemaakt van directe observaties en leerkrachtbeoordelingen om d.m.v. clusteranalyses subgroepen samen te stellen. Een tweede onderzoeksvraag is de volgende: wat is de validiteit van deze typologie en welke zijn de longitudinale verbanden o.v.v. de betrokkenheid bij pestgedrag en de sociometrische status? De derde en laatste onderzoeksvraag is of er binnen de groep van sociaal betrokken kinderen ook subgroepen te onderscheiden zijn en – ook hier – wat het verband is met de sociometrische status en de betrokkenheid bij pesten.

De hypothesen m.b.t. de sociometrische status bij het onderzoek zijn deze: Kinderen die in de subgroep *'unsociable'* horen zullen eerder genegeerd dan verworpen worden (een genegeerde sociometrische status). Kinderen uit de subgroep *'active-isolates'* zullen eerder verworpen worden. M.b.t. sociaal angstige kinderen (*'passive-anxious'*) blijkt uit onderzoek dat dit niet per se tot een negatieve beoordeling leidt, dus is het vermoeden dat de risicostatus zal meevallen (en dus ook de sociometrische status gemiddeld zal zijn). M.b.t. het pesten is er al een hele boel onderzoek uitgevoerd: van de verschillende rollen van de daders en slachtoffers tot de gevolgen van pesten voor slachtoffer en dader of de eigenschappen van beide partijen.

Weinig is echter bekend m.b.t. de longitudinale relatie tussen sociaal teruggetrokken gedrag en de betrokkenheid bij pesten. De hypothesen m.b.t. dit pestgedrag zijn deze: kinderen uit de subgroep *'active-isolates'* lopen het risico om slachtoffer te worden terwijl kinderen uit de 2 andere categorieën minder risico lopen om slachtoffer te worden. Sociaal angstige kinderen (*'passive-anxious'*) vertonen immers geen reactief agressief gedrag en *'unsociables'* zullen a.g.v. de zelf gekozen isolatie weinig aantrekkelijke slachtoffers zijn (ze bevinden zich buiten het gezichtsveld van de pesters, ze zullen zelf ook weinig reactief agressief gedrag aan de dag leggen en het vermijdende gedrag zal eveneens leiden tot het vermijden van risicovolle situaties). M.b.t. het mogelijke ouderschap van de *'active-isolates'* wordt – bij gebrek aan empirische aanknopingspunten – geen hypothese geformuleerd.

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van een 'multi-informant' benadering. M.b.t. de sociometrische status zijn zowel directe systematische observaties op de speelplaats als en leerkracht- en leerlingbeoordelingen gebruikt. M.b.t. het pesten werd er gewerkt met observaties, zelfrapportage en oordelen van de leeftijdsgenoten. Het onderzoek vond plaats over een periode van 3 jaar en op 7 tijdstippen werd er informatie verzameld. De steekproef omvat de kinderen van de groepen 1 en 2 van 2 Nederlandse basisscholen. Het aantal kinderen was 171 op tijdstip 1 en 147 op tijdstip 7. De gemiddelde leeftijd op tijdstip 1 was 5 en een half jaar en op tijdstip 7 gemiddeld 8 jaar en 3 maanden (de kinderen zaten dan hoofdzakelijk in de groepen 4 en 5).

O.b.v. de observaties werden de 2 groepen onderscheiden: kinderen die sociaal teruggetrokken waren en kinderen die sociaal betrokken waren. Een clusteranalyse bij de groep 'sociaal teruggetrokken kinderen' bevestigde het bestaan van de 3 subgroepen/clusters. Een eerste cluster bestond uit kinderen met hoge scoorden op 'agressief/storend' en 'dominant' gedrag en tamelijk laag op 'teruggetrokken' en 'sociale angst'. Deze groep komt overeen met de groep *'active-isolate'*. De tweede cluster scoorde net heel laag op de schalen 'agressief/storend' en 'dominant gedrag' en hoog op de schalen op 'teruggetrokken' en 'sociale angst'. Deze groep voldeed aan de beschrijving *'passive-anxious'*. De derde cluster scoorde vrij laag op alle variabelen en kan gezien worden als *'unsociable'*. Het onderscheid zoals in eerste instantie voorgesteld wordt dus empirisch onderbouwd. Ook bij de groep sociaal betrokken werd een clusteranalyse uitgevoerd waarbij eveneens 3 clusters onderscheiden konden worden. Een eerste groep werd omschreven als verlegen. De kinderen scoorden laag wat betreft 'agressief/storend' en 'dominant gedrag', maar hoog op 'angstig/teruggetrokken', 'teruggetrokken' en 'sociaal angstig' gedrag. Deze cluster wordt *'socially-active/timid'* genoemd. Een tweede cluster scoorde zeer hoog op 'agressief/storend' en 'dominant' gedrag, tamelijk laag op 'angstig/teruggetrokken' en gemiddeld op

‘teruggetrokken’ en ‘sociale angst’. Deze groep werd aangeduid als ‘*socially-active/aggressive*’. Een laatste cluster scoorde gemiddeld op ‘agressief/storend’ en ‘dominant’, zeer laag op ‘angstig/teruggetrokken’ en tamelijk laag op ‘teruggetrokken’ en ‘sociale angst’. Deze cluster werd ‘*average*’ genoemd.

Samenvattend werden er dus 6 clusters gevonden:

- ‘active-isolate’ (kinderen die agressief dominant gedrag stellen en weinig met anderen speelden),
- ‘passive-anxious’ (sociaal angstige kinderen die zich terugtrekken uit contacten),
- ‘unsociable’ (kinderen die het prettig vinden om alleen te spelen),
- ‘average’ (kinderen die een normaal contact met anderen leggen),
- ‘socially-active/timid’ (verlegen, maar toch sociaal betrokken kinderen) en
- ‘socially-active/aggressive’ (agressieve en sociaal betrokken kinderen).

M.b.t. de sociometrische status zijn er zowel wat betreft de clusters als het geslacht significante hoofdeffecten gevonden (het interactie-effect tussen beide was niet significant). Kinderen van de cluster ‘*active-isolate*’ ontvingen minder vaak de (sociometrische) status gemiddeld dan de kinderen uit de clusters ‘*passive-anxious*’, ‘*unsociable*’, ‘*average*’, ‘*socially-active/timid*’. Kinderen uit de cluster ‘*socially-active/aggressive*’ waren eveneens minder gemiddeld dan kinderen uit de cluster ‘*unsociable*’. Ook bleek dat kinderen uit de cluster ‘*active-isolate*’ en ‘*socially-active/aggressive*’ vaker verworpen werden dan de andere 4 clusters. Wat betreft de geslachtsverschillen werd gemerkt dat jongens iets vaker ‘controversieel’ scoorden en meisjes vaker ‘populair’.

Ook m.b.t. het pesten werd een significant hoofdeffect van zowel de clusters als het geslacht gevonden. Op tijdstip 4 bleek dat de clusters ‘*active-isolate*’, ‘*socially-active/timid*’ en ‘*socially-active/aggressive*’ vaker dader waren dan de andere clusters. Op tijdstip 6 waren de clusters ‘*active-isolate*’ en ‘*socially-active/aggressive*’ vaker dader waren. Ook werd op beide tijdstippen de cluster ‘*socially-active/aggressive*’ vaker genoemd als slachtoffer dan de andere clusters. Jongens pesten vaker dan meisjes.

In het onderzoek wordt duidelijk dat sociaal teruggetrokken gedrag *an sich* niet als een risicostatus voor de sociometrische status of de betrokkenheid bij pesten kan bekeken worden. Op zich kan dit gedrag – mits gemotiveerd door het kind zelf – zelfs als protectieve factor beschouwd worden. De hypothese als zou de groep ‘*unsociable*’ meer genegeerd worden werd eveneens niet bevestigd. De groep van de ‘*active-isolates*’ bleek wel impopulair te zijn – de hypothese werd dus bevestigd. In tegenstelling met de hypothese kwamen de kinderen uit deze cluster echter meer naar voren als dader. Hier kan het pesten wellicht verklaard worden als een poging om sociaal contact te krijgen. Wat betreft de kinderen uit deze cluster is meer onderzoek aangewezen om zo het sociale traject tijdens de schoolloopbaan in kaart te brengen. De data nader bekeken kan er dus een onderscheid gemaakt worden tussen terugtrekken op eigen initiatief en terugtrekking onder druk van de groep (de ‘*active-isolates*’). Dit kan belangrijke implicaties hebben voor de praktijk – sociale vaardigheidstrainingen in de klas ‘zou veel leed kunnen besparen’. Verder blijkt ook een verband tussen bepaalde vormen van agressief gedrag en impopulariteit. Wat betreft de cluster ‘*socially-active/aggressive*’ wordt ook gesteld dat deze kinderen best opgespoord worden. Ook deze groep verdient nadere bestudering, de groep bestaat waarschijnlijk uit kinderen met een divers agressief plumeau, wat eveneens implicaties voor de praktijk met zich meebrengt. Het is opvallend dat de kinderen uit de cluster ‘*socially-active/timid*’ op tijdstip 4 wel, en op tijdstip 6 niet als dader naar voren komen. Een mogelijke verklaring is deze: waar ze in eerste instantie – via het participeren in pestgedrag – status proberen te verwerven, conformeren ze zich later toch aan de geldende sociale normen (‘ze vinden dat toch geen goede weg’). Enkele andere redenen kunnen verder voor de afname van het pesten aangebracht worden, zo verandert de definitie van pesten bijv. tijdens de schoolcarrière (pesten versus plagen). Het is de vraag of het verschil tussen jongens en meisjes o.v.v. het ‘dader-zijn’ wel overeenstemt met de praktijk: meisjes blijken immers meer te participeren in minder opvallende vormen van pestgedrag. Samenvattend kan gesteld worden dat er verschillende mogelijke ‘pathways’ bestaan waarlangs kinderen betrokken kunnen geraken bij pesten en dat ook de verschillende clusters verschillende ‘risicostatussen’ impliceren. De resultaten geven aan dat er een verband bestaat tussen de gedragsclusters, de latere betrokkenheid bij pestgedrag en de sociometrische status. Kinderen uit de groep ‘*active-isolate*’ en ‘*socially-active/aggressive*’ lopen het hoogste risico om later betrokken te geraken in pestgedrag en om afgewezen te worden door hun leeftijdsgenoten.

Verder worden ook nog enkele aanbevelingen geformuleerd m.b.t. verder onderzoek. O.b.v. de observaties werden de 2 groepen onderscheiden: kinderen die sociaal teruggetrokken waren en kinderen die sociaal betrokken waren. Deze opdeling was gebaseerd op 1 observatie, waardoor een eventuele ‘overstap’ (naar meer/minder sociale betrokkenheid) niet aan bod kon komen in het onderzoek. Er wordt aanbevolen om gebruik te maken van meerdere observatietijdstippen over een langere periode. Ook wordt gesteld dat een grotere steekproef robuustere resultaten kan opleveren. Verder wordt eveneens aangeraden om – bij verder onderzoek – ook gedrag in andere contexten/verschillende situaties mee te nemen.